

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
URGANCH INNOVATION UNIVERSITETI NTM

***INNOVATSIYA
VA
TARAQQIYOT***

INNOVATION AND PROGRESS

***Ilmiy-metodik, ijtimoiy, ma’naviy-ma’rifiy
JURNAL***

***Scientific-methodological, social, spiritual-educational
JOURNAL***

**2026-yil, 6,7,8-sonlar
2026, Issue 6,7,8**

B.M.Fazilkarimova. Empatiya tushunchasining badiiy va psixologik talqini: nazariy yondashuvlar	476
I.M.Abdullayeva. A.P. Chexov so‘nggi davr ijodida qadriyatlar inqirozi holatidagi adabiy qahramon	482
F.B.Bo‘riyeva. Substandart mental fe’llarda inferensial ma’no hosil bo‘lishi: implikatura va kommunikativ relevantiya nazariyalari asosida qiyosiy tahlil	488
G.U.Bekbergenova. Farmatsevtik ergonimlarning semantik va lingvokulturologik xususiyatlari	503
B.M.Polvonova. Alisher Navoiyning “Xamsa” dostonlarida ayollar nutqida milliy-madaniy qadriyatlar va gender stereotiplarining o‘ziga xosligi	510
T.J.Purxanova. The pedagogical significance of developing freelancing skills among school students	521
M.B.Mirzayeva. Ingliz va o‘zbek bolalar nutqida nominatsiya vositalarini lingvokognitiv tadqiq etishning nazariy-metodologik asoslari	527
N.Jumaxo‘ja. Ilohiyot va dunyoviylikni muvofiqlashtirgan ta’limot	535
B.A.Muxtorova. O‘zbek, rus va ingliz madaniyatlarida “Boylik” konseptining lingvomadaniy metaforalari	542
I.X.Pardaeva. O‘zbek tilida quloqqa taqiladigan zargarlik zeb – ziynat buyumlari nomlari	549
Z.T.Umarova. Tursunboy Adashboyev she’riyatida vatan va milliy qadriyatlar tasviri	555
G.B.Otaxonova. Badiiy matnlarda milliy-madaniyatga xos leksikaning berilishi: nemis, ingliz va o‘zbekcha tarjimar qiyosida	563
M.R.Pulatova. Abdurahmon Jomiyning “Arba’in” asari qo‘lyozma nusxalarining qiyosiy-matniy tadqiqi	568
M.R.Pulatova. Abdurahmon Jomiyning “Arba’in” asari qo‘lyozma nusxalarining qiyosiy-matniy tadqiqi	576
Г.Р.Ишанкулова. Эволюция государственности Захириддина Мухаммада Бабура: от кабульского удела к формированию государства бабуридов в Индии	586

EMPATIYA TUSHUNCHASINING BADIY VA PSIXOLOGIK TALQINI: NAZARIY YONDASHUVLAR

UO‘K 81'42.3

**Fazilkarimova
Barchinoy
Muzaffarovna,**
[barchinoyabdumalikov
a5@gmail.com](mailto:barchinoyabdumalikova5@gmail.com)
ORCID:
[https://orcid.org/0009-
0000-9623-7237](https://orcid.org/0009-0000-9623-7237)

Annotasiya

Mazkur maqolada empatiya fenomenining falsafiy, psixologik va pedagogik tafakkur evolyusiyasi kontekstida konseptual tahlili keltirilgan. Muallif «*empatiya*» tushunchasiga nisbatan turli akademik yondashuvlarni nazariy jihatdan umumlashtirib, uning dastlabki estetik konsepsiyalardan tortib, zamonaviy talqinlarda ijtimoiy kompetensiya va emosional intellektning muhim tarkibiy qismi sifatida qaralishigacha bo‘lgan transformasiyasini tadqiq etadi.

Tadqiqotda empatiyaning funksional tabiatiga oid mahalliy va xorijiy tadqiqotchilarning qarashlari tizimlashtirilib, uning jarayon, qobiliyat, shaxs xususiyati va madaniy fenomen sifatidagi jihatlari tahlil qilingan. Ayniqsa, ijtimoiy o‘zaro munosabatlar tizimidagi empatik jarayonlarning hamda xorijiy tillarni o‘qitish jarayonida empatiyaning fanlararo salohiyatiga alohida etibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: empatiya, nazariy sintez, ijtimoiy kompetentlik, empatik qobiliyatlar, emosional intellekt, ijtimoiylashuv, madaniy kontekst.

Аннотация

В данной статье представлен концептуальный анализ феномена эмпатии в контексте эволюции философской, психологической и педагогической мысли. Автор осуществляет теоретический синтез различных академических подходов к понятию «эмпатия», исследуя его трансформацию от ранних эстетических концепций до современных трактовок эмпатии как социальной компетенции и элемента эмоционального интеллекта. В работе систематизированы взгляды отечественных и зарубежных исследователей на проблему

функциональной природы эмпатии (как процесса, способности, свойства личности и феномена культуры). Особое внимание уделяется анализу междисциплинарного потенциала эмпатических процессов в системе социального взаимодействия и в процессе обучения иностранным языкам.

Ключевые слова: *эмпатия, теоретический синтез, социальная компетентность, эмпатические способности, эмоциональный интеллект, социализация, культурный контекст.*

Abstract

This article presents a conceptual analysis of the phenomenon of empathy within the context of the evolution of philosophical, psychological, and pedagogical thought. The author provides a theoretical synthesis of various academic approaches to the concept of “empathy”, examining its transformation from early aesthetic conceptions to contemporary interpretations of empathy as a social competence and an essential component of emotional intelligence.

The study systematizes the perspectives of national and international scholars on the functional nature of empathy, considering it as a process, ability, personality trait, and cultural phenomenon. Particular attention is paid to the interdisciplinary potential of empathic processes within the system of social interaction and in the process of foreign language teaching.

Keywords: *empathy, theoretical synthesis, social competence, empathic abilities, emotional intelligence, socialization, cultural context.*

Kirish

Zamonaviy gumanitar fanlar va fanlararo tadqiqotlarda yunoncha «empatiya» atamasi psixologik, sosiologik, falsafiy hamda pedagogik diskurslarni birlashtirgan holda chuqur nazariy tahlil obyekti sifatida namoyon boʻlmoqda. Ilmiy muomalaga kiritilgan davridan boshlab empatiya tushunchasi fundamental akademik paradigmalar va metodologik yondashuvlar almashinuvini

aks ettirgan holda uzluksiz transformasiyaga uchrab keldi. Sohaga oid adabiyotlarning tarixiy-nazariy tahlili yagona tushunchaviy bazaning mavjud emasligidan dalolat beradi, zero ilmiy tafakkur shakllanishining turli bosqichlarida mazkur fenomen turlicha nuqtai nazardan talqin qilingan. Xususan, T. Lipps va I. Folkelt asarlarida empatiya dastlab sanat yoki tabiat obektiga estetik «hissiy singishish» fenomeni sifatida ochib berilgan bo'lsa, A. Shopengauer va T. Riboning axloqiy-falsafiy konsepsiyalarida bu fenomen emosional xayrixohlik (simpatiya) tushunchasiga yaqinlashgan; V. Diltey esa empatiyani boshqa insonning manaviy hayotini anglashning alohida usuli sifatida germeneytik tushunish kontekstida ko'rib chiqqan. Keyinchalik, K. Rodjersning fundamental ishlari tufayli insonparvarlik psixologiyasida empatiya shaxsning ichki olamiga chuqur, baholovchi munosabatdan xoli tarzda hamdardlik bildirish va kirib borish jarayoni sifatida mustahkamlandi.

Zamonaviy mahalliy va xorijiy psixologiyada empatiya uning polifunksional hamda ko'p o'lchovli xususiyatini takidlovchi bir nechta funksional va tushunchaviy toifalar prizmasi orqali o'rganilmoqda. Bir tomondan, u L.N. Djrnazyan, A.P. Sopikov, L.P. Strelkova va R.G. Selivanovalarning ilmiy ishlarida prosessual dinamik hodisa sifatida yoritilib, unda empatik aktning vaqt bo'yicha bosqichma-bosqich rivojlanishi, fasilitasiyasi va fazaviyligiga asosiy etibor qaratiladi. Ikkinchi tomondan, ushbu fenomen Dj. Mid, A.N. Poddyakov va T.P. Gavrilova tadqiqotlarida o'zgalarning holatini differensiasiyalash hamda dekodlash imkonini beruvchi barqaror psixologik resurs individual-psixologik qobiliyat sifatida izchil ishlab chiqilgan. Shuningdek, R.R. Xaertdinov, A. Moris va Yu. Ripplinger tadqiqotlarida ushbu fenomen sof psixologik reaksiya doirasidan chiqib, shaxsiy madaniyat va ijtimoiy kompetensiya toifasiga o'tadi hamda ijtimoiylashuv, shaxsiy etuklikning muhim vositasi va hissiy intellektning integrativ elementi maqomiga ega bo'ladi. Bunday tadqiqot yo'nalishlarining xilma-xilligi zamonaviy gumanitar bilimlar tizimida empatiya tabiati haqida yaxlit tasavvur hosil qilish uchun ilmiy hamjamiyat tomonidan to'plangan malumotlarni tizimlashtirish va nazariy jihatdan umumlashtirish zaruratini taqozo etadi.

Shaxslararo muloqotga bo'lgan akademik qiziqishning ortishi urg'uning kompetentlik yondashuvi tomon siljishiga sabab bo'ldi. Nemis tadqiqotchisi Yurgen Ripplinger (J. Ripplinger) empatiyani bazaviy ijtimoiy kompetensiya sifatida baholaydi. Uning talqinida empatik xatti-harakat hissiy rezonansga bo'lgan qobiliyatni, o'zga insonning ehtiyojlarini idrok etishni, munosib reaksiya

bildirishni, o'zgalar pozitsiyasini hurmat qilishni va chuqur interiorizasiyalashgan tushunishni integrativ tarzda birlashtiradi [2].

«Moslashuvchan ko'nikmalar» (soft skills) orqali ijtimoiylashuv g'oyasini rivojlantirgan holda, Andre Moris empatiyani muloqot ishtirokchisining ichki holati va fikrlash jarayonlarini uning shaxsiy dunyoqarashi nuqtai nazaridan turib dekodlash imkonini beruvchi kognitiv-emosional resurs sifatida tariflaydi. A. Moris muhim nazariy jihatni takidlaydi: empatiya altruistik g'amxo'rlik yoki o'zgalarning xatti-harakatlarini maqullash bilan aynan bir xil emas. Uning negizida kengaytirilgan tushunish maydoni yotadi va bunda shaxs xulq-atvorining sabablari hamda emosional determinantlarini rekonstruksiya qilish asosiy omil hisoblanadi [10].

Kognitiv tushunishning bevosita his-tuyg'ularni kechirishdan ustunligi haqidagi tezis V. Kyoler tomonidan ham qo'llab-quvvatlanadi. O'z navbatida, R. Rayx «ijtimoiy empatiya» atamasini muomalaga kiritib, empatik resurs insoniyat jamiyatining barqarorligi va yaxlitligining fundamental sharti ekanligini takidlaydi [1].

Ushbu hodisaga sosiologik teranlik bag'ishlagan O.A. Polyushkevich ijtimoiy empatiyani muayyan tarixiy davrda tushunishga asoslangan xulq-atvorni tartibga soluvchi qadriyatlar va meyorlarning institusionallashgan tizimi sifatida belgilaydi. «Ijtimoiy transformasiyalar ko'zgusi» sifatida namoyon bo'luvchi empatiya jamiyatni birlashtirish vositasi bo'lib xizmat qilishi mumkin, biroq destruktiv tashqi sharoitlarda u tarqoqlik va begonalashuv omiliga aylanishi ham ehtimoldan xoli emas [8].

Empatiyaning milliy konsepsiyalari: qobiliyatlar tuzilmasidan empatik madaniyat sari.

Milliy psixologik ananalarda empatiya kasbiy muhim fazilatlar va ruhiy funksiyalar tuzilmasi prizmasi orqali izchil tahlil qilinadi. Xususan, V.I. Dolgova va E.V. Melnikning fundamental monografiyasida mazkur fenomen ikki o'zaro to'ldiruvchi tomonlama ochib beriladi: bir tomondan, empatiya mutaxassis shaxsining integrativ xususiyati sifatida namoyon bo'lsa, ikkinchi tomondan o'zga insonning deprivation holatlariga emosional javob berishning dinamik jarayoni bo'lib, unga konstruktiv psixologik yordam ko'rsatishga bo'lgan ongli intilishda ifodalanadi [5].

Mazkur muammoni rivojlantirishning amaliyotga yo'naltirilgan vektori T.D. Karyagina va A.V. Ivanovning tadqiqot ishlarida yorqin aks etgan bo'lib,

ular V.D. Shadrikovning sinergetik konsepsiyasiga tayangan holda empatik qobiliyatni oliy ruhiy funksiya sifatida modellashtiradilar hamda uning arxitekturasida o‘zaro bog‘liq bo‘lgan motivasion, funksional va operasional bloklarni ajratib ko‘rsatadilar [7].

O‘z navbatida, A.A. Budansevaning ilmiy izlanishlarida «empatik qobiliyat» toifasi bosqichma-bosqich transformasiyalanib, nisbatan kengroq bo‘lgan «empatik madaniyat» tushunchasiga yaqinlashadi. Ushbu madaniyat shaxsning tizimli tuzilmasi sifatida tavsiflanadi va unda axloqiy o‘z-o‘zini anglash, shaxsning insonparvarlik yo‘nalishi, muloqotdoshning ichki olamiga refleksiv tarzda «hissiy singishish» va kirib borish mahorati, shuningdek, amaliy yordam berish va hissiy identifikasiyaga doimiy psixologik shaylik sintezlanadi [1; 6; 9].

Hissiy intellekt va didaktika kontekstida empatiya

D. Goulmanning empatiyani hissiy intellekt tuzilmasiga kirituvchi yondashuvi alohida nazariy ahamiyat kasb etadi. Muallif empatiyani ramziy manoda «ijtimoiy lokator» (radar) sifatida tavsiflaydi. D. Goulmanning fikricha, empatik mexanizmlarning tanqisligi muqarrar ravishda hissiy rigidlikka, «ijtimoiy no‘noqlik»ka va atrofdagilarni stereotip qarashlar orqali idrok etishga olib keladi. Tadqiqotchi yashirin kechinmalarni oldindan seza olish va shaxsning ichki muammolarini anglash qobiliyatini empatik resurs evolyusiyasining eng yuqori bosqichi deb hisoblaydi [3]. B. Sversi ham, o‘z navbatida, empatik salohiyatni o‘zaro munosabatlar muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy omillar qatoriga kiritadi [4].

Nazariy sintez natijalarini talim amaliyotiga tatbiq etgan holda, biz chet tilini o‘rganish jarayonida 5–6-sinf o‘quvchilarining empatik qobiliyatlarini shakllantirish modelini ishlab chiqdik. Chet tili talimi yuqori ijtimoiylashuv salohiyatiga ega, chunki tilni o‘zlashtirish bevosita o‘zga ijtimoiy-madaniy voqelikni anglash bilan uzviy bog‘liqdir. Chet tili muhitiga sho‘ng‘ish o‘quvchilarning emosional sohasini faollashtiradi, o‘zgalar tajribasini interpretasiya qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi hamda shaxslararo idrok jarayonlarini tezlashtiradi.

Xulosa

O‘tkazilgan nazariy tahlil shuni ko‘rsatadiki, empatiya fenomeni kognitiv, emosional va ijtimoiy-madaniy komponentlarni birlashtiruvchi murakkab dinamik tizimdan iborat. Estetik falsafadan tortib amaliy didaktikagacha bo‘lgan mavjud talqinlarning xilma-xilligi mazkur toifaning fanlararo maqomini

tasdiqlaydi va zamonaviy ilm-fanda uni yanada kengroq va kompleks ravishda oʻrganish zarurligini koʻrsatadi.

Adabiyotlar roʻyxati

1. Буданцева А. А. Развитие эмпатической культуры будущих педагогов в процессе профессиональной подготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук. — Смоленск, 2012. — 22 с.
2. Горева А. Д. Научная интерпретация понятия «эмпатия» в современной отечественной и зарубежной литературе // Вестник Костромского государственного университета. Серия: Педагогика. Психология. Социокинетика. — 2018. — Т. 24, № 3. — С. 187–189.
3. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект / Д. Гоулман; пер. с англ. А. П. Исаевой. — М.: АСТ: АСТ Москва, 2009. — 478 с.
4. Джрнзян Л. Н. Характеристика эмпатии как процесса // Вопросы психологии. — 1989. — № 4. — С. 138–142.
5. Долгова В. И., Мельник Е. В. Эмпатия: монография. — Челябинск: Изд-во МГОУ, 2014. — 164 с.
6. Карягина Т. Д., Иванова А. В. Модель эмпатических способностей // Консультативная психология и психотерапия. — 2013. — Т. 21, № 4. — С. 115–134.
7. Полюшкевич О. А. Социальная эмпатия как консолидирующий фактор общества // Социологические исследования. — 2015. — № 6. — С. 98–104.
8. Поддяков А. Н. Психология обучения в условиях новизны, сложности и неопределенности // Психологические исследования. — 2015. — Т. 8, № 40. — С. 6.
9. Moritz, A., & Rimbach, F. (2006). Soft skills für young professionals: Alles, was Sie für Ihre Karriere brauchen.
10. Рипплингер Й. Социальные компетенции в профессии: эмпатия и коммуникация. — Висбаден: Спрингер ВС, 2016. — 210 с.

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
URGANCH INNOVATSION UNIVERSITETI NTM**

***INNOVATSIYA
VA
TARAQQIYOT***

**6,7,8-sonlar (43)
2026-yil, iyun, iyul, avgust.**

Bosh muharrir v.v.b.:	A.Matnazarov
Mas’ul kotib:	U.Bekmuhammad
Texnik muharrir:	M.Jumaniyozov
Navbatchi:	U.Bekmuhammad

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2023-yil 2-noyabr kuni №0154405 raqamli tasdiqnoma berilgan.

Bosishga topshirilgan vaqti: 10:00. Ruxsat etilgan vaqti: 11:00

Qog‘oz bichimi: A4. Adadi: 200 nusxa.

Hajmi: 35,75 b.t. Buyurtma №1/48.

Nashr ko‘rsatkichi: 1404.

Bahosi kelishilgan narxda.

“Milleniumus print” MCHJda ofset usulida chop etildi.

Urganch tumani, “Shermatlar” MFY, Tadbirkorlar ko‘chasi, 69-uy.

Tel: (+998) 91-994-24-00

Urganch innovatsion universiteti
220100, Urganch shahri, “Ko‘hna qal’a” MFY,
Pahlavon Mahmud ko‘chasi, 59/1-uy, C-korpus.
Tel: (+998) 90-436-20-22